

ЗАСОБИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Лідія ПУРГІНА,

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр» Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
Науковий керівник: Наталія ВЛАСЕНКО,
кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри
початкової освіти, природничих і математичних дисциплін та
методик їх викладання Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка*

В даній статті розглянуто засоби розвитку пізнавальної активності учнів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі. З'ясовано, що розвиток пізнавальної активності учнів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» буде здійснюватися ефективніше за умови цілеспрямованого, систематичного, методично виваженого використання методичних засобів розвитку пізнавального інтересу учнів на уроках; це сприятиме ефективному оволодінню молодшими школярами природничими компетентностями.

Ключові слова: пізнавальна активність, інтегрований курс «Я досліджую світ», засоби навчання, початкова школа.

This article discusses the means of developing students' cognitive activity in the lessons of the integrated course "I explore the world" in primary school. It was found that the development of students' cognitive activity in the process of studying the integrated course "I explore the world" will be carried out more effectively under the condition of purposeful, systematic, methodically balanced use of methodological tools for developing students' cognitive interest in lessons; this will contribute to the effective acquisition of natural competencies by younger students.

Key words: cognitive activity, integrated course "I explore the world", teaching aids, primary school.

MEANS OF DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS IN THE LESSONS OF THE INTEGRATED COURSE "I EXPLORE THE WORLD" IN PRIMARY SCHOOL

Lydia PURGINA

Одним із важливих завдань сучасної української освіти є розвиток пізнавального інтересу, здібностей, нахилів та навичок учнів у процесі вивчення навчальних предметів. Стає необхідним створення сприятливих умов для пізнавальної діяльності учнів загальноосвітньої школи, які б сприяли формуванню потреби особистості в здобутті знань та розвитку їх пізнавальних інтересів. Перед сучасною початковою школою постає завдання навчити дітей вчитися, прищепити інтерес до знань, прагнення самостійно збагачуватись ними та оволодіти предметними компетентностями. Розв'язання даного завдання потребує від кожного учителя початкової освіти домогтися того, щоб кожен урок сприяв розвитку пізнавальної активності дітей [3].

Інтегрований курс «Я досліджую світ» володіє великими можливостями для розвитку пізнавальної активності молодших школярів. Це зумовлено тим, що його вивчення ґрунтується на безпосередніх дитячих спостереженнях за навколишніми суспільними, природними явищами та об'єктами природи, простими дослідженнями, які проводять учні [1].

Розвиток у молодших школярів пізнавальної активності є умовою розвитку пізнавальних здібностей; зміцнення умінь і навичок самостійно засвоювати та осмислювати навчальний матеріал; формування основних інтелектуальних умінь, необхідних для оволодіння інтегрованим курсом «Я досліджую світ» в початкових класах. Від того, як відбувається розвиток стійких пізнавальних інтересів учнів, залежить активність і самостійність молодших школярів на уроці, а отже і ефективність усієї роботи вчителя [2].

Проблема формування і розвитку пізнавальних інтересів як основної складової та передумови пізнавальної активності особистості завжди привертала увагу психологів, педагогів, методистів, учителів-практиків. Ця проблематика упродовж тривалого часу розглядалась у працях Н. М. Бібік, М. Дубровіної, О. І. Киричук, О. Я. Савченко, В. О. Сухомлинського, Г. І. Щукіної та інших. У працях І. Вікторенко, С. Журавель, Л. Нарочної, Л.

Шелестова, Л. Шушори та інших педагогів розглядаються методи і засоби формування пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення природи [1; 4].

Сучасна методична література містить багато рекомендацій щодо розвитку пізнавальної активності учнів. Існує багато підручників з різними видами завдань, дидактичними іграми, але в процесі роботи виникає багато проблем, які необхідно розв'язувати з урахуванням особливих здібностей, особливостей класу. Для безпосереднього пізнання дійсності, поглиблення знань, формування умінь і навичок використовуються практичні методи розвитку пізнавальної активності. Більшість дослідників висвітлюють такі основи: спостереження, експериментування та практична робота.

О. Біда зауважує, що на батьківську активність дітей впливають: глибоке знання вчителем свого предмета та любов до нього, бажання постійно підвищувати педагогічну майстерність; використання наочних посібників, ТЗН; залучення всіх учнів до роботи шляхом створення проблемних ситуацій, дослідницьких підходів до вивченого матеріалу; формування загальнокогнітивних умінь; практична спрямованість навчання з урахуванням вимог навчання та виробництва, а також особистого досвіду студентів; індивідуалізований підхід до дітей та диференційовані вимоги до них; створення моделі педагогічної структури особистості; тісний взаємозв'язок уроків з позакласною роботою [2].

Аналіз педагогічної літератури дозволив встановити, що розвиток пізнавальної активності на уроках виховує захоплення навчанням, експериментами, незвичайними формами подачі матеріалу, що дивує учнів, емоційною мовою вчителя, дидактичними іграми, ситуаціями в іграх, цікавістю, завдання з логічним навантаженням, характер пошуку, нестандартні завдання.

Зміст навчальних матеріалів, засвоєних молодшими школярами, має великий потенціал для розвитку пізнавальної активності. Для того, щоб пояснити ті чи інші явища, дітей треба навчити читати науково-популярну літературу. Також необхідно підібрати цікаву та важливу інформацію з курсу.

Сьогодні основними джерелами інформації є телебачення, інтернет, соціальні мережі тощо. Їх повідомлення відрізняються формою та можливістю використання їх у навчальному процесі. Статті в інтернеті легко обробляти, вибирати доступні за змістом фрагменти, читати вголос учням у класі, відтворювати та

розповсюджувати студентам у друкованому вигляді. Телевізійні програми позитивно впливають на емоційне середовище дитини.

Розвитку пізнавальної активності молодших школярів сприяє використанню дослідів і спостережень, наочності уроків. Візуалізація активізує увагу, сприйняття, пам'ять, мислення. Це стимулює жваве і зацікавлене спілкування дітей про те, що вони бачать і чують, викликає асоціативні зв'язки, розширює і пояснює неглибоке і неповне уявлення дітей про світ рослин. Наочність на уроках «Я досліджую світ» може бути природною (живі та підготовлені предмети з природознавства) та наочною (таблиці, схеми, моделі, відео тощо). Все, що відчувають учні, пізнаючи явища та предмети за допомогою зору та інших аналізаторів, міститься в засобах наочності. Відомо, що учням важко розпізнати рослини, які вивчаються лише за допомогою таблиць та альбомів. Якщо рослини сприймаються і вивчаються як живі витвори природи, то, впливаючи на різні аналізатори, викликають яскраві враження, безпосередні чуттєві враження та яскраві уявлення у дітей. Природні об'єкти розпізнаються на основі як зорового аналізу, так і слухових, нюхових, тактильних та ін. [1; 4].

Наочні методи включають експериментальні демонстрації, наукові предмети, ілюстраційні посібники. При використанні наочного методу джерелами інформації є досліді, живі істоти, відео, таблиці. Отже, основним джерелом знань є спостереження, а слово залишається провідним протягом усього процесу навчання. Метою використання наочного методу є стимулювання та розвиток перцептивної та розумової діяльності учнів.

Формування знань про рослини і тварин вимагає демонстрації природних об'єктів, оскільки вони дають чіткі зображення. Учні, які готували досліді з викладання завдань у позаурочний час у куточку живої природи.

Для вивчення багатьох об'єктів, не доступних для сприймання в натурі, вчитель застосовує зображувальну наочність, коли використовується лише зображення предметів або явищ природи у вигляді таблиць, малюнків, моделей, муляжів, діапозитивів, відеофільмів тощо. Зображувальна наочність використовується для пояснення будови предметів живої та неживої природи, взаємозв'язків, що існують у довіллі, теоретичного обґрунтування явищ, що спостерігаються. Завдання вчителя – керувати спостереженням дітей під час малювання,

допомогти їм уважно розглянути предмет і зафіксувати на малюнку те, що є найхарактернішим для його зовнішнього вигляду.

Використання ігор у навчанні допомагає активізувати навчальний процес, розвиває спостережливість дітей, увагу, пам'ять, мислення, збуджує інтерес до навчання, а, отже, і пізнавальну активність. Структурні компоненти дидактичної гри: дидактичне завдання – визначається відповідно до вимог програми з урахування вікових особливостей (розвиток уявлень про природу); ігровий задум – дидактичне завдання, яке постає в грі перед дітьми у вигляді цікавого ігрового задуму; ігровий початок; ігрові дії – засіб реалізації ігрового задуму; правила дидактичної гри; підбиття підсумків гри [2; 6].

Дидактичні ігри можуть включатися в урок на різних етапах уроку як структурний елемент, а може і весь урок будуватися як сюжетно-рольова гра (урок-мандрівка). На уроках доцільно використовувати такі дидактичні ігри, організація яких не потребує багато часу на приготування обладнання, запам'ятовування громіздких правил. Перевагу слід надавати тим іграм, які передбачають участь у них більшості дітей класу, швидку відповідь, зосередження довільної уваги.

Ігри, які використовуються на уроці «Я досліджую світ», класифікують за дидактичними навантаженнями: ігри, які сприяють формуванню вміння класифікувати; ігри, мета яких – перевірка правильності сформованих уявлень; ігри, спрямовані на виявлення природних зв'язків, сутність явищ; ігри, спрямовані на формування вміння орієнтуватися на місцевості тощо.

Переважно використовують сюжетно-рольові, ігри-вправи. Вони можуть бути: тільки в словесній формі; поєднувати слово і практичні дії; поєднувати слово й наочність; поєднувати слово і реальні предмети. Великі можливості дає застосування ігор під час екскурсій. Розкрити перед дітьми різноманітність і красу навколишньої дійсності, привернути увагу до малопомітних, але істотних ознак тваринного світу значно легше, якщо залучити учнів до активного емоційного сприймання.

Головні умови ефективності застосування ігор – органічне включення в навчальний процес; захоплюючі назви; наявність справді ігрових елементів, зокрема зачинів, римування, обов'язковість правил, які не можна порушувати; використання лічилок; емоційне ставлення самого вчителя до ігрових дій, його слова й рухи цікаві, несподівані для дітей. Пояснення вчителя під

час пояснення гри має бути лаконічним і зрозумілим, пробуджувати активність, інтерес.

При використанні ігор необхідно: правильно і чітко сформулювати мету і завдання гри; зміст гри має відповідати змісту завдання; гра має бути посильною для всіх учнів, охоплювати всіх учасників; чітке формулювання правил; після гри потрібно зробити висновки. Крім ігор, можна провести на лоні природи конкурси.

Дуже цікавими є географічні подорожі за допомогою карти. Як зазначає Коваль Н., під час «подорожі» діти дізнаються про міста і села, про будівництво гідроелектростанцій, зрошувальних систем, розвиток сільського господарства. Під час «подорожі» крім карт використовують й інші види унаочнення: настінні таблиці і картини, дидактичні картки, презентації, відео, натуральні об'єкти, які допомагають конкретизувати уявлення. Подача нового матеріалу у вигляді подорожі збуджує емоції дітей, розширює кругозір, викликає почуття гордості за свою Батьківщину [5].

Різноманітність ігрових засобів, пізнавальних завдань, ігор створює широкі можливості для того, щоб учитель міг вибрати саме таку гру чи завдання, що найбільше відповідають меті уроку. В іграх-вправах молодші школярі розв'язують ребуси, складають загадки. Усе це не тільки поживляє навчальний процес, а й запобігає втомі.

Використання ребусів, кросвордів, чайнвордів, шарад, анаграм – важливий засіб розвитку пізнавальної активності молодших школярів. Вони викликають позитивні емоції учнів, підвищений інтерес до виучуваного, є цікавими формами перевірки засвоєння фактичного матеріалу. Гра зі словами є помічником класоводів, оскільки вона збагачує словниковий запас дітей, активізує мислення, тренує пам'ять, розвиває загальну ерудицію, розширює обсяг знань, допомагає в інтелектуальному спілкуванні, є надійним засобом психологічного розвантаження розумової праці школярів.

Загадка відіграє значну роль серед заходів, що сприяють активізації пізнавальної діяльності у дітей молодшого шкільного віку. Головоломка містить великі можливості для розвитку уваги, кмітливості, уяви, асоціативного мислення, формування вміння розрізняти й ототожнювати важливі ознаки предметів, стимулювання допитливості. Вміло підібрані та вдало використані на уроках пазли розвивають позитивне ставлення до процесу

засвоєння понять, пізнавальний інтерес, знайомлять з усною народною творчістю. До кожної теми програми курсу «Я досліджую світ» можна вибрати загадки, що характеризують досліджуваний предмет чи явище.

Молодші школярі чутливі й емоційні слухачі. Вони люблять поетичні рядки, віршовані примовки, прислів'я та влучні й виразні приказки. На почуття і думки дітей впливає краса відображення процесів, явищ природи та предметів навколишнього світу. Корисно включати цитати з художніх творів, віршів, пісень у розповідь вчителя чи під час бесіди. На початку уроку можна використовувати цитати з прози чи віршів, що підвищує інтерес до вивченого матеріалу чи закріплює знання. Краса природи оспівується у творчості багатьох авторів. Ці твори можуть бути використані вчителями під час уроку «Я досліджую світ».

У педагогічній літературі зазначається, що розвиток пізнавальної активності сприяє впровадженню різноманітних форм роботи: робота в парах, робота в групах, використання диференційованого навчання. Мета роботи – спонукати дітей до продовження активної роботи, розвивати в учнів інтерес до оволодіння предметом, навчити спілкуватися, слухати не тільки себе, а й інших.

На думку Косорова Ю., формування пізнавального інтересу є ефективнішим, якщо: організована різноманітна творча діяльність, її види систематично змінюються. Для правильного формування природничих понять велику увагу слід приділяти розвитку логічного мислення, використанню завдань з логічним навантаженням як необхідної умови розвитку пізнавальних інтересів. Дітей необхідно активно залучати до вирішення гідних пізнавальних завдань, поступово ускладнюючи їх. Розвиток логічного мислення є виснажливою наполегливою працею в період навчання [6]. Діти швидко втрачають інтерес до одноманітності, то процес пізнання повинен бути цікавим: сортування навчальних матеріалів вчителем; порівняння у формі зіставлення та протиставлення як спосіб знаходження нових властивостей, характеристик перевірених об'єктів і явищ; використання аналогії як способу змінити свій спосіб дій; класифікація об'єктів і явищ навколишнього середовища; виділення головного; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; доведення правдивості рішення тощо.

Активна пізнавальна діяльність, розвиток пізнавального інтересу на уроці неможливі, якщо вчитель співпрацює з класом без урахування індивідуальних особливостей і віку учнів. Діти різні, як і рівень їхньої готовності до навчання. Тому необхідна диференціація. В. О. Сухомлинський зазначає, що до кожного учня слід підійти з відповідним завданням. Тільки за цих умов можливий розвиток пізнавальної активності [5].

Уроки інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в початковій школі найбільше підходять для створення проблемних ситуацій. Набагато кращий успіх у навчанні досягається, коли навчальний процес базується на розв'язанні проблем молодшими школярами. Суть проблемного навчання полягає у взаємодії вчителя та учня, оскільки між ними під час розв'язування проблеми розвиваються діалогічні стосунки. Саме на цьому занятті у дітей виникає багато запитань: «Чому?», «Як?», «Звідки?». Вчителі та діти можуть вирішувати проблемні ситуації всіма можливими способами: через викладання вчителями проблемних знань; шляхом налагодження часткових пошукових заходів; через проведення дослідницької діяльності шляхом спостереження за характером учнів або за результатами самостійного дослідження.

Важливим засобом створення проблемних ситуацій у природничих науках є дослідження (результати розв'язання задач із спеціально створених умов). Проблемні ситуації створюються і вирішуються тут методами часткового пошуку, за допомогою демонстрацій, експериментів та ін. Відкриття, які роблять учні, приносять дітям величезне інтелектуальне задоволення. Чим складніші ситуації створюються для учнів, тим інтенсивніше вони розвиватимуть інтерес до знань, науки, школи. Тому розвиток пізнавальної активності учнів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» буде здійснюватися ефективніше за умови цілеспрямованого, систематичного, методично виваженого використання засобів навчання.

Список використаних джерел

1. Березіна О., Цимбалюк О. Організована навчально-пізнавальна діяльність дітей молодшого шкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2018. 304 с.
2. Біда О. А. Природознавство та сільськогосподарська праця. Методика викладання: Навчальний посібник для студентів педагогічних факультетів вищих навчальних закладів та класоводів. Київ – Ірпінь: ВТФ «Перун», 2000. 400 с.

3. Державний стандарт початкової освіти Нової української школи [Електронний ресурс]. URL: <http://nus.org.ua/news/uryadopublikuvav-novuj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/>
4. Єпіхіна М. А. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у новій українській школі в контексті педагогіки партнерства. *Науковий вісник ужгородського університету*. Вип. 1 (44). 2019. С. 67–70.
5. Князева Т, Створення проблемних ситуацій на уроках з природознавства *Початкова школа*. 2000. № 3. С.18–19.
6. Косоротова Ю. Використання творчих завдань на уроках природознавства. *Психолог*. 2004. № 21–22. С. 94–100.